

Костянтин Беляков,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач наукової лабораторії правових
проблем інформаційної діяльності Науково-
дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України

УДК 351.810:340.11:340.12

Проблеми формування поняттєво- термінологічної системи інформаційного права : інформаційні правопорушення

У своєму прагненні до ясності наука зобов'язана користуватися не природною мовою, а своєю, спеціалізованою термінологією, у якої би не було проблем, пов'язаних із суб'єктивністю життєвого досвіду, багатозначністю слів і неясністю граматичних побудов. Вченому необхідні точність і ясність у дослідженнях. І дійсно, кожна галузь наукових знань і досліджень має свою власну поняттєво-термінологічну систему. При цьому важливо усвідомлювати, що, коли говорять про науку, користуються не словами природної мови, а термінами даної науки (мовою наукової галузі), навіть якщо ці терміни звучать так само, як слова звичайної мови.

Нагадаємо, що у лінгвістиці слово “термін” походить від латинського “Terminus” – ім'я бога-заступника границь і межових знаків. Терміни кожної галузі науки, техніки та виробництва формують свої системи, обумовлені, у першу чергу, понятійними зв'язками професійного знання при прагненні виразити ці зв'язки

язиковими засобами – мова галузі знань, конкретного напрямку наукових досліджень. Мова “входить” у науку, насамперед, термінологічно-понятійним апаратом, формування якого є обов'язковою умовою розвитку будь-якої галузі знань, інструментом, за допомогою якого формуються наукові теорії, закони, принципи, положення, важливою складовою частиною науки й техніки.

Зауважимо, що кожний термін має визначення. На відміну від слів природної мови, термін повинен бути, перш за все, вільний від суб'єктивності життєвого досвіду. Неприпустимо, щоб кожен з дослідників при проголошенні одного терміну уявляв собі різні речі. По-друге, термін має бути однозначний. Неприпустимо, щоб той самий термін того самого наукового напрямку описував у різних випадках різні об'єкти. І нарешті, необхідно, щоб термін мав точно визначену галузь значень, тобто існувала строго певна множина об'єктів, описуваних цим терміном. Неприпу-

стимо, щоб виникали сумніви, чи описується якийсь об'єкт даним терміном чи ні.

Усі ці вимоги задовольняються тільки тоді, коли кожний термін має чітке визначення, яке повинне описувати сукупність ознак, завжди властивих обумовленому об'єктові та ніколи не властивих, у своїй сукупності, ні жодному іншому існуючому об'єкту. Опис ознак у визначеннях дається за допомогою інших термінів, так що для розуміння даного терміну необхідно знати не тільки його визначення, але й дефініцію термінів, що використовуються у його формулюванні.

Визначення повинне даватися тільки через терміни. Неприпустиме використання в ньому понять природної мови, тому що вони завжди невизначені, і внесуть невизначеність у визначення. А визначення не може бути невизначеним ... по визначенню.

Термінологія (як сукупність термінів) складає автономний сектор будь-якої національної мови, тісно пов'язаний із професійною діяльністю. Термін – це спеціальне слово або словосполучення, прийняте в певній професійній сфері та уживане в особливих умовах. Термін являє собою вербальне (словесне) позначення поняття, яке входить у поняттєво-термінологічний апарат певної галузі професійних знань. Таким чином, мова виявляється структурним елементом наукового знання. Чим науковий напрям “науковіше”, тим більше вага мови в її структурі.

Терміни, на відміну від “повсякденних” слів, усередині свого термінологічного поля, звичайно однозначні. Те саме слово може бути терміном різних галузей знання. Терміни протипоставлені загальній лексики також у тому відношенні, що вони пов'язані з певною науковою концепцією тому що в терміні віддзеркалюються результати наукових досліджень і їх теоретичне осмислення.

При прискореному розвитку якої-небудь галузі наукових знань або техніки починається активне відображення її досягнень засобами

масової інформації, перехід окремих термінів із загального (побутового) вживання та іноземних мовних конструкцій, у спеціальне. Відбувається їхня детермінологізація, в результаті якої термін втрачає наукову точність розширюючи сферу свого вживання, строгу концептуальність, системність, однозначність. Відбувається спрощення ув'язненого в ньому поняття. Такі слова з термінологічним значенням вимагають не дефініції, а тлумачення, подібно іншим словам загальної лексики.

Займаючи відповідне місце в побуті, терміни залишаються самі собою. У наукову сферу переходять їх “двійники”, омоніми, які не мають необхідної системності та наукової точності. Вони стають “модними” словами, знаходять стилістичні можливості, емоційність (апелятивну деривацію). Такими “модними” словами-термінами, наприклад, в 40–50-ті роки минулого сторіччя були “атом” і його похідні, в 60-ті – “супутник”, в 70-ті “місяцехід”.

Сьогодні, під час глобального переходу цивілізації до нової стадії свого розвитку – інформаційного суспільства, модними є терміни “електроніка”, “комп'ютер”, “інформація”, а також інші поняття, породжені процесом інформатизації.

Виникають нові напрями наукових досліджень, у тому числі й у юридичній науці. Розвиток інформаційних технологій, поява відповідних різновидів соціальної діяльності (інформаційної) та виникаючих при цьому правових відносин (інформаційних) призвели до необхідності формування, так званих, інформаційно-правових досліджень – комплексного, міждисциплінарного напрямку наукових пошуків в галузі права з використанням знань породжених науково-технічним прогресом на базі правової кібернетики та інформатики, інформаційного права [1].

Сьогодні феномен мови права є об'єктом вивчення низки наук: юридичних (загальна теорія держави і права, філософія права, історія дер-

жави і права, логіка права, юридичні герменевтика, техніка та лінгвістика), філологічних (теорія мовної комунікації, стилістика, термінознавство, лексикографія, семасіологія, історія мови, прикладна лінгвістика, культура мови, судова риторика), а також формальної логіки, інформатики, філософії, соціології, історії, дипломатики, текстології тощо. Кожна з цих наукових галузей досліджує мову права доволі специфічно, розглядаючи феномен вербального втілення правової думки з різних позицій, у різних аспектах і площинах, за допомогою притаманних кожній науковій галузі наукових підходів і методів.

Ключовими поняттями в цьому, відносно новому, напрямку наукових досліджень є “інформація”, “інформаційні ресурси”, “знання”, “інформаційні технології”, “інформаційні правовідносини”, “інформаційний сфера”, “інформаційна безпека”, тощо.

Необхідно визнати, що поняттєво-термінологічна система інформаційно-правових досліджень сьогодні перебуває лише в стадії “інтуїтивного” зародження, яка є природним етапом під час формування і становлення будь-якого інноваційного наукового напрямку [2].

При цьому, на наш погляд, відбуваються процеси, що суперечать загальноприйнятим нормам наукознавства, лінгвістики й, нарешті, накопиченому поколіннями досвіду наукової діяльності. Насамперед, йдеться про формування мови інформаційно-правових досліджень переважно на базі іноземних мовних конструкцій, впровадження іншомовних слів в наукову лексику. До позначених нами вище, “модерним” сьогодні термінам відносяться “комп’ютер”, “кіберпростір”, “віртуальність”, “кіберзлочинність”, та інші породжені ними поняття і словосполучення.

Чи мають право на визнання в правовій науці та юридичній практиці ці поширені терміни? При всій повазі до тези про право кожного з вчених виражати свою позицію, нам

уявляється можливим негативно відповісти на це питання, звісно попередньо аргументуючи свою позицію.

Проаналізуємо, наприклад, термін “кіберзлочинність”. З першого погляду та за всіма законами словотвору, в основі поняття “кіберзлочинність” повинен лежати загальновизнане поняття “кібернетика (від др.-греч. κυβερνητική – “мистецтво управління”) – наука про загальні закономірності процесів управління і передачі інформації у різних системах, будь то машини, живі організми або суспільство” [3].

Концепти кібернетики застосовуються сьогодні не тільки в “чистій кібернетиці” (штучний інтелект, кібернетика другого порядку, комп’ютерний зір, системи управління, емерджентність, теорія комунікації), у біології (біоінженерія, біологічна кібернетика, біоінформатика, біоніка, медична кібернетика, нейрокібернетика, гомеостаз, синтетична біологія, системна біологія), у теорії складних систем (складні системи, теорія складних систем, складна адаптивна система та засоби її моделювання), у комп’ютерній науці (робототехніка, система підтримки прийняття рішень, клітинний автомат, симуляція), в інженерії (адаптивна система, інженерна кібернетика, ергономіка, біомедицинська інженерія, нейрокомп’ютинг, технічна кібернетика, системотехніка), в економіці та управлінні (кібернетичне управління, економічна кібернетика, дослідження операцій, системотехніка), у математиці (динамічна система, теорія інформації, теорія систем), але й у психології. В інформаційно-правових дослідженнях кібернетичні категорії знаходять висвітлення в правовій інформатиці, правовій кібернетиці, а головне й інформаційному праві.

Однак в Інтернеті та літературі (навіть юридичній) “кіберзлочинність” визначається як “...злочини, вчинені людьми з використанням інформаційних технологій із злочинними цілями і з метою збереження порядку”. При цьому автори викори-

стовують цей термін як синонім поняття “Злочини у сфері інформаційних технологій” [4]. Цікавий факт – на відміну від російського сегмента Інтернету, в українському цей термін відсутній. Розглядається “Інформаційний злочин (англ. Information crime) – навмисні дії, спрямовані на розкрадання або руйнування інформації в інформаційних системах і мережах, які виходять з корисливих або хуліганських спонукань” [5], хоча в науковому обороті, як Росії, так і України термін “кіберзлочинність”, на жаль, досить популярний.

Існують і інші інтерпретації “кіберзлочинності”, як, наприклад, злочинність у традиційному смислі цього поняття, що має місце в електронному середовищі [6]. На наш погляд, у такому тлумаченні взагалі відсутня яка-небудь логіка. Адже Інтернет належить до категорії інформаційних технологій і в такий спосіб цілком підпадає під категорію злочинів у сфері інформаційних технологій. Виділення ж ще однієї групи злочинів веде до чергової хвилі хаосу в науковій термінології.

У побутовій мові існують і інші синоніми англійського терміна, наприклад, “комп’ютерна злочинність” (англ. Computer crime), яка розглядається окремими авторами в якості складової “кіберзлочинності” [7, с. 110-121], і навіть “злочини в сфері високих інформаційних технологій” [7, с. 104-110].

Більш того, корінь “кібер” породив цілу низку термінів і словосполучень, таких, наприклад, як “кіберпростір”, “кіберправо”, тощо. Однак існуючі сьогодні визначення терміну, що розглядається не дають приводу віднести його до категорії понять, пов’язаних з кібернетикою.

Зі здійсненого нами аналізу зарубіжної літератури можна зробити висновок про те, що багаторічний досвід роботи європейських термінологів доводить, що не треба будь-що-будь вводити інтернаціональні слова, якщо є прийняті національні. У той же час, не слід уникати запозичення,

якщо вони добре входять у національну термінологічну систему, насильно усувати синоніми, тому що абсолютних синонімів практично не існує. Якщо для позначення якого-небудь поняття використовуються різні терміни, слід розкрити причину цього: можливо, тут мають місце різні явища. Тоді зберігаються обидва терміни і кожний з них отримує дефініцію.

Насправді, у нашій країні поняття “кіберзлочинність” та інші наведені словосполучення сьогодні існують лише як дефініції – спроба визначення терміна. З одного боку, вживання таких понять на побутовому рівні обумовлене, очевидно, використанням дослівного перекладу іноземних словосполучень (кальки), що є безпечним у випадку відсутності їх визначення у вітчизняній науці. Правда, це надає їм загадковість, екзотичне забарвлення, але лише на рівні повсякденного спілкування, проте не українського наукового мовного арсеналу. З іншого боку, з урахуванням лексико-семантичної специфіки наукового стилю ділової мови деяких країн світу (наприклад, тяжіння американського варіанта англійської мови до скорочень), ми вважаємо, що пряме їхнє використання, і тим більш у вітчизняній галузевій юридичній терміносистемі, як мінімум, не виправдано та недоречно, а, як максимум, – неприпустимо.

Така позиція обумовлена тим, що виникаюча при цьому термінологічна ентропія спричиняє не тільки суттєву значеннєву плутанину, а й розбіжності в правовому тлумаченні таких дефініцій. На часі визначення розглянутих категорій, не тільки відсутні на рівні наукових знань, а й не мають правового визнання в чинному національному законодавстві.

Інша справа, наприклад у Німеччині, Швейцарії “комп’ютерна злочинність” має правове визначення та закріплення в якості кримінально-правової категорії. У законодавстві країн СНД така категорія як правова існує лише в кримінальному законо-

давстві Грузії [8]. У США при визначенні цього різновиду правопорушень у законодавстві вживається термін “кіберзлочинність” (cyber crime). Що стосується категорії “злочини в сфері високих технологій”, то це словосполучення є дослівним перекладом, транслітерацією англomовного вираження “crime hide touch”, його відображенням у слов'янські мовні системи з боку англо-американської. При цьому, у російській та українській мовах така термінологія вживається ЗМІ при звертанні до космічної або авіаційної проблематики.

В Юридичній енциклопедії “комп'ютерна злочинність” визначається як “... вид злочинності, пов'язаний з незаконним використанням сучасних інформаційних технологій і засобів комп'ютерної техніки” [9, с. 198]. Далі автори визначення посилаються на колишній Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах” і введено в Кримінальному кодексі України в 1994 році ст. 198¹, які, нібито, являють собою правову основу боротьби з “комп'ютерною злочинністю” в Україні. Але в наведених правових нормах “комп'ютерна злочинність” не згадується і, тим більше, не має визначення як право-ва категорія.

З приведених диспозицій легко помітити два, на наш погляд, дуже важливі нюанси, які суттєво впливають на аксіоматику та термінологічно-понятійний апарат інформаційного права. По-перше, у законодавстві (КК України) мова йде про відповідальність за технологічні порушення, пов'язані з роботою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, програмного забезпечення і тощо, тобто – про інформаційну сферу. Такі правопорушення можуть здійснюватися теж завдяки лише технологічним засобам, які в сукупності прийнято позначати як інформаційні технології. По-друге, – відповідальність в інформаційній сфері може виникати не тільки за

злочини, а й за адміністративні порушення та, зрештою, за провини. Про це свідчить існуюча сьогодні класифікація та кваліфікація цієї категорії правопорушень [10; 11]. Таким чином, “кіберзлочинність” або “комп'ютерна злочинність” є лише частиною правопорушень в інформаційній сфері, хоча, як правило, це визначення стосується сукупності усіх правопорушень (злочинів, адміністративних порушень, провин) у цій сфері, що зайвий раз доводить недоцільність уживання такого терміну.

Саме тому уявляється логічним визнати те, що категорію правопорушень, які вчиняються в інформаційній сфері, необхідно позначати як “правопорушення, вчинені з використанням інформаційних технологій”. Ми згодні з тим, що таке позначення є не дуже зручним для вживання в повсякденній мові, тому визнаємо можливим коротке позначення запропонованого терміну “інформаційні правопорушення”, тим більш, що предметом цієї категорії правопорушень є інформаційні ресурси та технології їх обробки – інформаційні технології.

Отже, є можливим дати визначення, яке, на нашу думку, може претендувати на енциклопедичне. Інформаційні правопорушення (правопорушення, що вчинюються з використанням інформаційних технологій) – це сукупність передбачених чинним законодавством суспільно небезпечних діянь (дій чи бездіяльності), що посягають на право захисту від несанкціонованого поширення і використання інформації, негативних наслідків впливу інформації чи функціонування інформаційних технологій, а також інші суспільно небезпечні діяння, пов'язані з порушенням права власності на інформаційні ресурси та технології, а також права громадян вчасно одержувати або розповсюджувати достовірну й повну інформацію.

Предметом таких дій є інформація (інформаційні ресурси) та інфо-

рмаційні технології. Об'єктом – соціальні відносини щодо правового захисту майнових або суспільних інтересів держави, юридичних і фізичних осіб, а також їх прав і свобод в інформаційній сфері – інформаційна безпека.

Таким чином, з урахуванням розбіжностей у предметі і методі правового регулювання, у ступені “зрілості” окремих галузей законодавства та глибини наукових розробок, сьогодні, мабуть, нереально вимагати ліквідації термінологічної синонімії у всій системі інформаційно-правових досліджень. Зрозуміло, досягати єдності вживання словникових ресурсів у всіх ланках цієї категорії наукових досліджень – справа достатньо важка. Але саме це і повинне бути тим понадзавданням, до вирішення якого повинен прагнути вчений в інформаційній сфері. Така вимога може служити лише програмної для подальшого розвитку інформаційного права на далеку перспективу.

Прагнення домогтися відносної однозначності інформаційно-право-

вих термінів, тобто, – максимально зменшити синонімію та полісемію в терміносистемі інформаційного права, а також цілком позбутися її в межах інформаційного законодавства, подолати перенавантаження технологічною термінологією представляється нам цілком здійсненним.

Разом із впровадженням нових, обумовлених часом, змістовних рішень, потрібна відповідна “мовна ін'єкція”, здатна розчистити та оновити словниковий запас у сфері регулювання інформаційних відносин, відшліфувати і довести до найвищих лінгвістичних кондицій кожне поняття, кожне слово, особливо якщо воно є терміном. Термінологічне забезпечення інформаційного права – це не тільки ретельно продумана система термінів. Це одночасно і точне, логічно бездоганне, ясне для всіх їхнє визначення. Без змістовних, глибинних визначень терміни мертві, а право не здатне виконати в повному обсязі покладені на нього функції [12].

Список використаних джерел

1. *Беляков К. І.* Інформаційно-правові дослідження: походження, становлення, стан та перспективи розвитку / К. І. Беляков // Інформація і право. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2011. – № 2. – С. 4-12.
2. *Беляков К. І.* Мова інформаційно-правових досліджень : проблеми формування / К. І. Беляков // Правова інформатика. – К. : НДІП НАПрН України, 2012. – № 4 (36)/2012. – С. 3-9.
3. *Вікіпедія.* Свободная энциклопедия. Кибернетика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Кибернетика>
4. *Вікіпедія.* Свободная энциклопедия. Преступления в сфере информационных технологий или "киберпреступность". [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/киберпреступность>
5. *Вікіпедія.* Вільна енциклопедія. Інформаційний злочин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційний злочин](http://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційний_злочин).
6. *Преступления,* связанные с использованием компьютерных систем : справочный документ для семинара-практикума по использованию компьютерной сети //Десятый конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями / Документ ООН А / 187 /10. – С. 4.
7. *Бутузов В. М.* Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія /В. Н. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – 408 с.
8. *Компьютерные* преступления в уголовном законодательстве стран СНГ (Выписка из Уголовного кодекса Грузии): Центр исследования компьютерной прес-

тупности (crime-research.ru). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – http://www.crime-research.ru/articles/Criminal_Code. – 2004. – 27 июня.

9. *Юридична* енциклопедія. – К., 2001. – Т. 3. – 792 с.

10. *Про типову форму повідомлення про комп'ютерні злочини*: Додаток 2 вказівки першого заступника міністра внутрішніх справ генерал-лейтенанта міліції Л. В. Бородича від 16 грудня 1996 р.

11. *Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій* / Камлик М. І., Романюк Б. В., Гавловський В. Д. та ін., За заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 2000. – 64 с.

12. *Беляков К. І.* Інформація в праві: теорія і практика: монографія / Беляков К. І. – К.: КВІЦ, 2006. – 118 с.

13. *Беляков К. І.* Питання визначення правопорушень, що вчинюються з використанням інформаційних технологій: аксіоматичний підхід / К. І. Беляков // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – К.: Міжвідомчий наук. дослід. центр, 2004. – № 9. – С. 179-186.

14. *Беляков К. І.* Понятие "киберпреступление" в контексте формирования языка информационно-правовых исследований / К. И. Беляков // *Материалы междунар. науч. конф. [«Информационные технологии и безопасность. Проблемы научного и правового обеспечения киберпреступности в современном мире» (ИТБ-2011)]*, (Киев, 26 мая. 2011 г.): сборник научных трудов. – К.: ИПЕРИ НАН Украины, 2011. – С. 93-100.

15. *Беляков К. І.* Інформаційне законодавство України : новели 2013 року / К. І. Беляков, Д. В. Ланде, В. Г. Новікова // *Юридичний вісник України*. – К., 2013. – № 52 (965). – С. 14-15.

16. *Словник термінів з кібербезпеки* / За заг. ред. Копана О. В., Скулиша Є. Д. – К.: ВБ "Аванпост-Прим", 2012. – 214 с.

Беляков К. І. Проблеми формування поняттєво-термінологічної системи інформаційного права : інформаційні правопорушення

Розглянуто сучасний стан та актуальні проблеми формування поняттєво-термінологічної системи інформаційного права. На підставі аналізу термінології в секторі інформаційної безпеки пропонуються правова легалізація, авторське визначення категорії "інформаційні правопорушення" та перспективи розвитку термінологічного апарату інформаційно-правих досліджень.

Ключові слова: термінологічно-понятійний апарат, інформаційне право, кіберзлочинність, інформаційні правопорушення.

Беляков К. И. Проблемы формирования понятийно-терминологической системы информационного права : информационные правонарушения

Рассматриваются современное состояние и актуальные проблемы формирования понятийно-терминологической системы информационного права. На основании анализа терминологии в секторе информационной безопасности предлагаются правовая легализация, авторское определение категории "информационные правонарушения" и перспективы развития терминологического аппарата информационно-правовых исследований.

Ключевые слова: терминологическо-понятийный аппарат, информационное право, киберпреступность, информационные правонарушения.

Bieliakov K. Problems of the information law conceptual and terminological system formation: information offenses

The current state and urgent problems of the information law conceptual and terminological system formation are considered. On the basis of the analysis of separate definitions in sector of information security legal legalization and author's determination of category "information offenses" is offered, the author draws a conclusion that terminological support of information law is not only carefully elaborated system of terms, but also a logically faultless definition of each term, generally comprehensible.

Key words: terminological conceptual framework, information law, cybercrime, information offenses.